

ΓΕΥΜΑ ΜΕ ΤΗΝ «Κ»

ΕΠΙΚΑΙΡΟΤΗΤΑ

ΙΔΕΕΣ

ΙΣΤΟΡΙΑ

ΜΟΔΑ

ΑΘΛΗΤΙΚΑ

ΚΑΙΡΟΣ

ΠΟΛΗ

Τάγματα Ασφαλείας: το φαινόμενο πέρα από τον μύθο

Η σχέση τους με τους Γερμανούς κατακτητές ήταν αμφίδρομη

Του **ΣΤΑΘΗ Ν. ΚΑΛΥΒΑ***

Ολοι ξέρουν τις Σπέτσες, το πανέμορφο αυτό νησί του Αργοσαρωνικού. Πόσοι όμως γνωρίζουν πως το περίφημο «Ποσειδώνιο» που θαυμάζουν οι επισκέπτες μόλις φθάσουν στο λιμάνι και η εξίσου γνωστή πλατεία της, η Ντάπια, υπήρξαν, μόλις εξήντα έξι χρόνια πριν, το τραγικό σκηνικό ενός απίστευτου δράματος με δημόσιους απαγχονισμούς, τουφεκισμούς και λιτσαρισμάτα;

Ο Στέλιος Περράκης, στο βιβλίο του που κυκλοφόρησε πρόσφατα («Φαντάσματα του Εμφυλίου»), ερεύνησε και περιγράφει λεπτομερώς τον απαγχονισμό από γερμανικό απόσπασμα επτά ανθρώπων την Παρασκευή 9 Ιουνίου 1944 στην Ντάπια και τον τουφεκισμό έξι άλλων μπροστά στο Ποσειδώνιο. Τα θύματα είχαν κατηγορηθεί για συμμετοχή στο ΕΑΜ. Αλλά μια βάρβαρη ενέργεια των κατακτητών, άλλη μια θυσία αντιστασιακών, σκέφτεται αυτόματα κανείς.

Η πραγματικότητα αποδεικνύεται πιο σύνθετη. Ο αναγνώστης του βιβλίου μένει εκπληκτος μπροστά στην ευρύτατη λαϊκή συμμετοχή: δεκάδες Σπετσιώτες βοήθησαν τους Γερμανούς στις συλλήψεις, ζήτησαν επιτακτικά τη θανάτωση των θμημάτων και μετατρέποντας τις εκτελέσεις σε ένα αυθόρμητο όσο και αποκρουστικό λιτσαρισμό. Διαπιστώνει επίσης πως πολλά από τα θύματα προϋπήρξαν θύτες και πως ήταν υπεύθυνοι για εκτελέσεις και βασανισμούς αθώων πολιτών. Τα γεγονότα του Ιουνίου 1944 δεν μπορούν να γίνουν κατανοητά αν δεν συνδεθούν με ένα γεγονός αντίστοιχης τραγικότητας που συνέβη ακριβώς τρεις μήνες πριν, στις 9 Μαρτίου 1944, όταν, σε συνεργασία με την τοπική επιτροπή του ΕΑΜ, η ΟΠΛΑ, η οργάνωση του ΚΚΕ που ειδικεύονταν στις εκτελέσεις, απέφυγε μια ομάδα Σπετσιωτών τους οποίους και εκτέλεσε τον Μάιο του 1944. Τα θύματα είχαν κατηγορηθεί ως «αντιδραστικοί» γιατί είχαν διαφωνήσει με τις επιλογές του τοπικού ΕΑΜ.

Η σημασία του παραδείγματος των Σπετσών έγκειται στην ανάδειξη της πραγματολογικής πολυπλοκότητας του φαινομένου της συνεργασίας (ή «δωσιλογισμού») που έχει μικρή μόνο σχέση με τη γνωστή καρικατούρα του γλοιώδους γκεσταπίτη που ενσάρκωσε στον ελληνικό κινηματογράφο ο Αρτέμιος Μάτσας. Πρόκειται για ένα θητικό ναρκοπέδιο, η μελέτη και κατανοήση του οποίου προϋποθέτει

Ομάδα των Ταγμάτων Ασφαλείας μόλις έχει θανατώσει αντιστασιακό δι' απαγχονισμού, υπό το βλέμμα των κατοίκων της περιοχής.

Η δύναμη των ανδρών που περιλαμβάνει ο όρος «Τάγματα Ασφαλείας» ξεπερνούσε τους 30.000 ενόπλους.

ψυχραιμία, αποστασιοποίηση και κυρίως τη χρήση των εργαλείων της κοινωνικής επιστήμης αντί των συνηθισμένων αφορισμών.

Ο όρος «Τάγματα Ασφαλείας» (Τ.Α.) χρησιμοποιείται συνήθως με ανακριβή τρόπο για να περιγράψει το σύνολο των σωμάτων που οπλίστηκαν από τους Γερμανούς στη διάρκεια της Κατοχής. Η εννοιολογικά ακριβής χρήση του όρου αναφέρεται στα ευζωνικά σώματα που ιδρύθηκαν από την κυ-

βέρνηση του Ιωάννη Ράλλη τον Απρίλιο του 1943, αποτελούσαν όργανο του κατοχικού κράτους και έδρασαν σε συγκεκριμένες περιοχές (π.χ. Αθήνα, Πύργος, Χαλκίδα, Αργίνο). Μπορεί να περιλάβει επίσης κανείς και τις εθελοντικές ομάδες που οργανώθηκαν και διοικήθηκαν από αξιωματικούς τους ελληνικού στρατού κυρίως στην Πελοπόννησο (π.χ. Τρίπολη, Σπάρτη, Γύθειο). Τα σώματα αυτά είχαν μια δύναμη περίπου 10.000 ανδρών. Από 'κει και πέρα, συναντά κανείς μια πλειάδα ομάδων που δρούσαν εκτός των ορίων του κατοχικού κράτους και περιλαμβάνουν ημιανεξάρτητες τοπικές ομάδες (ιδίως στη Μακεδονία), τοπικές πολιτοφυλακές, μειονοτικά σώματα (Τσάμηδες, Σλαβομακεδόνες, Βλάχοι) καθώς και ομάδες ενταγμένες στον γερμανικό στρατό. Αν και είναι πολύ δύσκολο να εκτιμήσει κανείς τη δύναμή τους με ακρίβεια, η δεύτερη αυτή κατηγορία πρέπει να προσέγγιζε (και πιθανώς να ξεπερνούσε) τους 20.000 άνδρες. Συνολικά, πρόκειται για αριθμούς που καθιστούν το φαινόμενο της ενόπλης συνεργασίας συγκρίσιμο σε μαζικότητα με τον ΕΛΑΣ.

Τα Τάγματα Ασφαλείας κατέχουν σήμερα στην ιστορική μας συνείδηση μια θέση αντιστοιχική με αυτήν των κομμουνιστών παλιότερα. Και στις δύο περιπτώσεις, ένα σύνθετο πολιτικό φαινόμενο προσεγγίστηκε πρωταρχικά με όρους ιστορικής καρικατούρας και πολιτικής συνθηματολογίας, υπογραμμίζοντας μια σειρά από αρνητικά χαρακτηριστικά (προδοσία, τυφλή βία, άβουλη εκπροσώπηση ξένων συμφερόντων) και καθιστώντας τους φορείς τους αποσυνάγωγους του έθνους. Τους «Εαμβουλύγαρους» της μετεμφυλιακής εποχής διαδέχθηκαν οι «Γερμανοτσολιάδες» της μεταπολιτευτικής εποχής. Στο πλαίσιο αυτό, το φαινόμενο θεωρήθηκε ανώγειο σε βαρβαρικές έρευνες, ενώ όσοι ερευνητές ήταν διατεθειμένοι να προχωρήσουν πέρα από τα στερεότυπα, κινδύνευαν να στιγματιστούν ως φορείς ύποπτων πολιτικών προθέσεων και φρονημάτων.

Αττική, 1944: Άνδρες των Ταγμάτων Ασφαλείας έχουν συλλάβει τον αντιστασιακό Τάγκα, σε επιχείρηση εκκαθάρισης εναντίον στοιχείων της αντίστασης. Τα Τάγματα Ασφαλείας ιδρύθηκαν από την κυβέρνηση του Ιωάννου Ράλλη με την οργανωτική συμβολή παλαιοδημοκρατικών παραγόντων.

Η είσοδος του διαβόλου στρατοπέδου και των φυλακών Χαϊδαρίου, τόπου μαρτυρίου μετά την αποχώρηση των Γερμανών. Δεσπόζει το θανατηφόρο σήμα των Γερμανών.

Τέσσερις άστοχες ερμηνείες που αναπαράγονται ακόμη

Ο όρος «ερμηνεία» είναι καταχρηστικός όταν αφορά περιγραφικές απόπειρες και απαξιωτικές κρίσεις. Εύκολα όμως διακρίνει κανείς τέσσερις τέτοιες ερμηνείες που εξακολουθούν να αναπαράγονται σε μεγάλο κομμάτι της ιστοριογραφίας και της δημόσιας ιστορίας. Τα Τάγματα Ασφαλείας έχουν ερμηνευθεί (α) ως φασιστικά, (β) ως προδοτικά, (γ) ως «λούμπεν» στοιχεία και (δ) ως τρόπος «εξοικονόμησης γερμανικού αίματος». Πρόκειται για προβληματικά σχήματα που συσκοτίζουν περισσότερο παρά διαφωτίζουν.

Η προσέγγιση των Τ.Α. ως «φασιστικών οργάνωσεων» τους προσδίδει ιδεολογικά χαρακτηριστικά που δεν είχαν, και αδυνατεί να εξηγήσει την αναντιστοιχία ανάμεσα στη μαζικότητά τους και την απουσία εγχώριου μαζικού φασιστικού κινήματος, ιδίως σε σύγκριση με άλλες κατεχόμενες ευρωπαϊκές χώρες (π.χ. τη Γαλλία). Οδηγείται επίσης στην αναχρονιστική αναγωγή των Τ.Α. σε μεταπολεμικούς πολιτικούς όρους (όπως «εθνικοφροσύνη» ή «ακροδεξιά»), ισοπεδώνοντας την πολιτική και κοινωνική πολυσυλλεκτικότητα ενός φαινομένου στο οποίο πρωταγωνίστησαν Βενιζελικοί αξιωματικοί και συμμετείχαν βασιλόφρονες Πελοποννήσιοι, αντιμαρξιστικοί πρόσφυγες, άγερτοι Αθηναίοι, επιστρατευμένοι αγρότες, Τουρκόφωνοι Πόντιοι, Μουσουλμάνοι Τσάμηδες και Σλαβοφώνοι χωρικοί, μεταξύ των άλλων.

Τα κινήτρα

Ότι όμως ο χαρακτηρισμός των Τ.Α. ως «προδοτικών οργάνωσεων» συμβάλλει στην κατανόηση των κινήτρων των μελών τους, ενδυναμώνει τη δυναμική τους στον χρόνο. Είναι γνωστό πως τα Τ.Α. δημιουργήθηκαν αργά και γνώρισαν ραγδαία ανάπτυξη την άνοιξη και το καλοκαίρι του 1944, όταν ήταν πλέον φανερό σε όλους πως οι Γερμανοί χάνουν τον πόλεμο. Η «προδοσία» ως ευκαιριακή πρόσδεση στο νικηφόρο άρμα του

Μάρτιος 1944: Αξιωματικός και άνδρες των Ταγμάτων Ασφαλείας, σε επιχείρηση εναντίον ανταρτών στον Κάλαμο Αττικής.

Αξίονα που εξηγεί αντίστοιχα φαινόμενα σε άλλες χώρες, δεν ισχύει λοιπόν για την ελληνική περίπτωση. Επιπλέον, η ερμηνεία αυτή δεν εξηγεί την παρουσία στις τάξεις των σωμάτων αυτών ανθρώπων που είχαν αρχικά προσχωρήσει σε αντιστασιακές οργανώσεις και προσέφυγαν εκεί μόνο αφού οι οργανώσεις τους διαλύθηκαν από

τον ΕΛΑΣ. Αντίθετα, συσκοτίζει αυτές τις σύνθετες διαδρομές.

Η αναφορά στην κυριαρχία «λούμπεν» στοιχείων που στρατολογήθηκαν με αντάλλαγμα «ένα κομμάτι ψωμί» είναι εξίσου προβληματική, καθώς ισοπεδώνει την πολλαπλότητα των κινήτρων. Μπορεί να μη διαθέτουμε αναλυτικά στοιχεία για την ακριβή σύνθεση των Τ.Α., αλ-

Άνδρες των Ταγμάτων Ασφαλείας αναπαύονται κατά τη διάρκεια εκκαθαριστικής επιχείρησης εναντίον αντιστασιακών. Φορούν στολές του προπολεμικού σώματος των Ευζώνων.

Τα Τάγματα Ασφαλείας χαρακτηρίστηκαν φασιστικά, προδοτικά, «λούμπεν» στοιχεία και τρόπος «εξοικονόμησης γερμανικού αίματος».

λά πλειάδα περιγραφών παραπέμπει σε ποικιλία κινήτρων. Περιγράφοντας τη σύνθεση του Ταγματος Ασφαλείας της Πάτρας αμέσως μετά την απελευθέρωση, ένας Βρετανός δημοσιογράφος επισήμανε τέσσερις κατηγορίες οπλιτών: τους «σωστούς ανθρώπους που μισούν τους Γερμανούς, αλλά φοβούνται τον κομμουνιστικό μπαμπούλα», τους στρατολογημένους που «δεν διέθεταν άλλη επιλογή», τους πεινασμένους που βρήκαν στα Τάγματα ένα πιάτο φαί, και τους «αλήτες». Σ' αυτές τις κατηγορίες θα πρέπει να προσθέσουμε και όσους είχαν ανοιχτούς λογαριασμούς με το ΕΑΜ και αναζητούσαν προστασία ή εκδίκηση. Εώλες είναι και διάφορες υποθέσεις που συνδέουν την οικονομική και κοινωνική βάση των Τ.Α. με τις τοπικές ελίτ, τη μαύρη αγορά ή ακόμα και τα δημόσια έργα των Γερμανών. Είναι χαρακτηριστικό άλλωστε πως η στρα-

τολόγηση στα Τ.Α. ξεκίνησε αφού είχαν περάσει τα σκληρότερα χρόνια της πείνας.

Επιλογή εκθρόυ

Τέλος, η «ερμηνεία» που βλέπει στα Τ.Α. έναν τρόπο εξοικονόμησης γερμανικού αίματος, είναι μεν ορθή αλλά παραπλανητικά αποσπασματική. Η πρακτική της δημιουργίας εγχώριων ενόπλων ομάδων είναι συνήθης πρακτική και οι Γερμανοί δεν αποτελούσαν εξαίρεση. Είναι, όμως, εξίσου αναγκαίο να τονιστεί πως η σχέση Γερμανών και Τ.Α. υπήρξε αμφίδρομη: για την πολιτική και στρατιωτική ηγεσία των Τ.Α. οι Γερμανοί υπήρξαν προσωρινοί προμηθευτές όπλων και ευκαιριακοί σύμμαχοι σε έναν αντικομμουνιστικό αγώνα, η σημασία του οποίου ξεπερνούσε κατά πολύ την κατοχή. Αποτελούσαν, δηλαδή, μέσο και όχι σκοπό: «αναγκάζονται

να ζητήσουν και από τον διάβολο του φρέκι», όπως χαρακτηριστικά έγραψε ο Π. Ενεπεκίδης, «διότι ο άλλος εκθρός τους φαίνεται διαβολικότερος».

Η αντικομμουνιστική διάσταση των Τ.Α. μας επιτρέπει να κατανοήσουμε τον τρόπο με τον οποίο διαχειρίστηκε το μεταπολεμικό κράτος τα στελέχη και τα μέλη τους. Εκτός λίγων εξαιρέσεων (π.χ. των μειονοτικών πολιτοφυλακών, ιδιαίτερα των Σλαβομακεδόνων, και ορισμένων ακραίων περιπτώσεων, όπως του συνταγματάρχη Γεωργίου Πούλου που καταδικάστηκε σε θάνατο και εκτελέστηκε το 1947), οι άνθρωποι αυτοί δεν «έδωσαν λόγο», ακόμα και εκείνοι που διέπραξαν αποκρουστικά εγκλήματα. Από τη μία τα Δεκεμβριανά που συνέβαλαν στη γενική απονομιμοποίηση του ΕΑΜ και από την άλλη ο εμφύλιος πόλεμος που βρισκόταν σε εξέλιξη, συνέβαλαν ώστε το κράτος να μην έχει ούτε την πολιτική αλλά ούτε και την επιθυμία να σπαταλήσει ανθρώπινο πόρος που του ήταν απαραίτητοι. Για τα θύματα των Τ.Α. και τις οικογένειές τους, η εξέλιξη αυτή αποτέλεσε μέγιστη αδικία.

Ενα προφανές, σχεδόν αυτονόητο, συμπέρασμα είναι πως η ραγδαία και μαζική ανάπτυξη των Ταγμάτων Ασφαλείας το 1944 συναρθώνεται όχι μόνο με την αντίσταση εναντίον των κατακτητών αλλά και με έναν αιματηρό εμφύλιο πόλεμο, κεντρικό διακύβευμα του οποίου ήταν το μετακατοχικό μέλλον της χώρας. Όπως το ΕΑΜ είχε μια διττή υπόσταση, αντιστασιακή αλλά και με έναν αιματηρό εμφύλιο πόλεμο, κεντρικό διακύβευμα του οποίου ήταν το μετακατοχικό μέλλον της χώρας. Όπως το ΕΑΜ είχε μια διττή υπόσταση, αντιστασιακή αλλά και με έναν αιματηρό εμφύλιο πόλεμο, κεντρικό διακύβευμα του οποίου ήταν το μετακατοχικό μέλλον της χώρας. Όπως το ΕΑΜ είχε μια διττή υπόσταση, αντιστασιακή αλλά και με έναν αιματηρό εμφύλιο πόλεμο, κεντρικό διακύβευμα του οποίου ήταν το μετακατοχικό μέλλον της χώρας. Όπως το ΕΑΜ είχε μια διττή υπόσταση, αντιστασιακή αλλά και με έναν αιματηρό εμφύλιο πόλεμο, κεντρικό διακύβευμα του οποίου ήταν το μετακατοχικό μέλλον της χώρας.

* Ο κ. Στάθης Ν. Καλύβας είναι καθηγητής στο Πανεπιστήμιο Yale.